

**MARIUSZ BIGIEL, HELENA CZAKOWSKA, ALEKSANDER GRZELAK**

## **KRYZYS GOSPODARCZY – ŹRÓDŁA I PROPOZYCJE PRZECIWDZIAŁANIA**

**Streszczenie:** Głównym celem artykułu jest rozpoznanie przyczyn obecnego kryzysu ekonomicznego (zapoczątkowanego w 2007 roku) oraz zaproponowanie działań ograniczających ryzyko wystąpienia podobnych zdarzeń w przyszłości. Zakres czasowy badań odnosi się głównie do ostatnich lat (od 2007 roku). Stwierdzono, że współczesny kryzys zmusza do refleksji nad rolą państwa oraz banków w gospodarce. Chodzi o to, że ich znaczenie w gospodarce nie powinno być sprowadzane wyłącznie do „nocnego stróża”. Rekcja na kryzys ze strony wielu państw i uruchomienie na znaczną skalę programów interwencyjnych potwierdziły wątpliwości co do niezawodności mechanizmu rynkowego w gospodarce. Wydaje się także iż zachodzi konieczność uwzględnienia racjonalności globalnej w procesach ekonomiczno-społecznych. Potrzebne są również bardziej wyraźne zmiany w podejściu do kwestii regulacji rynków finansowych, kreacji pieniądza, społecznej odpowiedzialności biznesu.

**Słowa kluczowe:** kryzys gospodarczy, rynki finansowe, gospodarka

### **1. WSTĘP**

Kryzys ekonomiczny jest kategorią która wśród ekonomistów i polityków obecnie wywołuje wiele emocji. Wynika to z jego zasięgu, charakteru, jak i skutków które wywołuje. W artykule przyjęto, że kryzys w sferze ekonomicznej jest to nagłe, znaczne załamanie dotychczasowych trendów w rozwoju gospodarek, rynków finansowych w konsekwencji szoków popytowo-podażowych. Zakres i głębokość tych zjawisk przekraczają cyklicznie powtarzające się recesje gospodarcze. Jednocześnie ze względu na szerokie znaczenie terminu kryzys ekonomiczny założono, iż kryzys finansowy, bankowy, gospodarczy są jego elementami składowymi. Autorzy mają jednak świadomość, iż nie zawsze kryzysy finansowe (a w jego ramach walutowe) muszą przerodzić się w realne kryzysy gospodarcze. W przypadku obecnej sytuacji kryzys finansowy przełożył się także na gospodar-

czy. Jednocześnie terminy: kryzys ekonomiczny i gospodarczy używane w pracy są zamiennie, co nie powinno wywoływać kontrowersji.

Głównym celem artykułu jest rozpoznanie przyczyn obecnego kryzysu ekonomicznego (zapoczątkowanego w 2007 roku) oraz zaproponowanie działań ograniczających ryzyko wystąpienia podobnych zdarzeń w przyszłości. Zakres czasowy badań odnosi się głównie do ostatnich lat (od 2007 roku). Ze względu na to, że zjawiska kryzysowe w gospodarce światowej wciąż istnieją artykuł ten opiera się w większości na ocenach „miękkich”. Zwiększenie pewności, co do diagnozowania sytuacji i formułowania określonych rozwiązań wymaga dystansu czasowego, co w tym przypadku nie jest w pełni możliwe. Opracowanie ma charakter przeglądkowo- teoretyczny, wykorzystano dedukcyjną metodę wnioskowania.

## 2. WYBRANE ŹRÓDŁA OBECNEGO KRYZYSU GOSPODARCZEGO<sup>1</sup>

Przyczyn obecnego kryzysu jest wiele. Odnoszą się one zarówno do wątków ekonomicznych, jak i aksjologicznych podstaw funkcjonowania społeczeństw. Chodzi tu o dominację bieżących interesów ekonomicznych, hedonizm objawiający się nadmiernym konsumpcjonizmem nieadekwatnym do potrzeb użytecznych społecznie, czy po prostu egoizm i chciwość związana z maksymalizacją relacji efekt/ nakład nawet kosztem działań nieetycznych.

W zbiorze przyczyn ekonomicznych pierwotnym źródłem kryzysu była deregulacja sektora finansowego<sup>2</sup>, która umożliwiła integrację różnych rodzajów działalności finansowych w ramach jednej instytucji finansowej oraz rozwój instrumentów rynków pochodnych<sup>3</sup>. niedostosowanie strumieni pieniądza (często związanego ze spekulacjami) do sfery realnej, w tym także kreacji pieniądza kredytowego do potrzeb gospodarczych oraz do ryzyka kredytowego. Szczególnie odnosiło się to do kredytów na zakup nieruchomości udzielane przez banki w USA obywatelom bez wiarygodności kredytowej tzw. subprime loan<sup>4</sup>, w celu pobudzenia koniunktury gospodarczej. O ile w roku 2004 r. wynosiły one 35 mld \$ i stanowiły 4,5% rynku kredytowego, to w 2006 roku było to odpowiednio 600 mld \$ oraz 20%<sup>5</sup>. Sprzyjało to kreowaniu popytu, w tym także spekulacyjnego, wzrostu cen na rynku

<sup>1</sup> W części tej wykorzystano fragmenty, które były podstawą opracowania: A. Grzelak, *Wybrane zagadnienia obecnego kryzysu ekonomicznego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Ekonomia” 2010, nr 113, s. 244–255.

<sup>2</sup> N. Roubini, S. Mihm, *Ekonomia kryzysu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011

<sup>3</sup> W. Dymarski, *Czy głęboki kryzys ekonomiczny UE był nieuchronny? Krytyka polityki ekonomicznej Unii Europejskiej*, [w:] K. Pająk (red.) i in., *Szkice o współczesnej polityce gospodarczej*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2012

<sup>4</sup> Kredyt bankowy który udzielany jest kredytobiorcom posiadającym złą „historię kredytu” (np. niespłacanie na czas kredytów), bądź niewielką zdolność kredytową. Do produktów *subprime* mogą być zaliczane np. kredyty hipoteczne czy specjalne karty kredytowe

<sup>5</sup> B. Bernanke, *Speech at the National Community Reinvestment Coalition Annual Meeting*, Washington, March 14, 2008, <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke2008034a.htm>

nieruchomości, zadłużenia gospodarstw domowych oraz na zwiększeniu spekulacji finansowych. Ostatni z wymienionych aspektów związany był ze zjawiskiem sekurytyzacji kredytów hipotecznych. Polegało to na zamianie wierzytelności (instytucji finansowych) na papiery wartościowe pokryte długiem. Następowało rozdzielanie zarządzania kredytem od ryzyka związanego z jego spłatą (handel ryzykiem) w zamian za tworzenie nowych instrumentów finansowych (strukturyzowanie kredytów). W ten sposób miał miejsce transfer ryzyka z banków do inwestorów, a zaciągnięty kredyt stanowił bazę dla wielokrotnie większych wartości instrumentów finansowych (lewarowanie). Z kolei zabezpieczenie stanowiła najczęściej hipoteka zaciągnięta na danej nieruchomości. Skomplikowana konstrukcja tych instrumentów utrudniała inwestorom właściwą ocenę ryzyka, które w normalnych warunkach było domeną banków i innych podmiotów finansowych. Paradoksalnie agencje ratingowe nadały takim instrumentom wysokie oceny. Kiedy zaczęły się problemy ze spłatą kredytów w wyniku wzrostu stóp procentowych w USA w 2007 r. lawinowo przełożyło się to niekorzystnie na rynek finansowy. W dalszej kolejności spadły ceny nieruchomości i tym samym udzielone wcześniej kredyty hipoteczne nie miały stosownego zabezpieczenia, a tym bardziej papiery wartościowe opierające się na tych kredytach. Okazało się, że w znacznym stopniu wycena aktywów ma wymiar wirtualny. Ze względu na ściśle powiązania podmiotów poprzez system finansowy doprowadziło to do serii bankructw w gospodarce nie tylko amerykańskiej. Banki w Europie i USA stanęły przed zagrożeniem bankructwa, przed którym w wielu przypadkach uratowała je interwencja rządów. To z kolei spowodowało falę zwiększenia deficytów budżetowych, spadek produkcji, obniżenie wpływów podatkowych i dalszy wzrost deficytów budżetowych.

Z kolei G. Soros<sup>6</sup> stwierdza, że głównymi przyczynami zjawisk obecnego kryzysu są wg niego: postępujące usuwanie regulacji finansowych, w powiązaniu z procesami globalizacji mającymi asymetryczną strukturę. Usunięcie barier dla przepływów kapitałowych spowodowało, że oszczędności światowe były „zasysane” do krajów stanowiących centrum finansowe (USA i najwyżej rozwinięte gospodarki) i stamtąd redystrybuowane do krajów mniej rozwiniętych. Tak zwany Konsensus Waszyngtoński wymuszał na krajach słabo rozwiniętych ściśle egzekwowanie dyscypliny budżetowej, podczas gdy pozwalała na względnie dużą elastyczność w centrach finansowych. Tak przedstawiony proces globalizacji, według Sorosa, powodował, że bezpieczniej było utrzymywać aktywa w centrum niż na peryferiach. Faworyzowało to kraje wysoko rozwinięte, a deprecjonowało słabiej rozwinięte. Interesujące spojrzenie na kwestie źródeł kryzysu wyraża A. Kukliński<sup>7</sup>. Stwierdza on, że doktryna i praktyka neoliberalizmu były głównymi jego przyczynami. Chodzi tu szczególnie o promowanie przez tę doktrynę procesów osłabiania: instytucji państwa, poczucia racjonalnego gospodarowania w sferze publicznej, myślenia długookresowego.

<sup>6</sup> G. Soros, *Nowy paradygmat rynków finansowych. Kryzys kredytowy 2008 i co to oznacza*, Wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2008.

<sup>7</sup> A. Kukliński, *Polonia Quo Vadis?*, „Biuletyn Ekonomiczny PTE” 2010, nr 1, s. 17.

### 3. KRYZYS GOSPODARCZY – I CO DALEJ?<sup>8</sup>

Obecny kryzys gospodarczy zweryfikował poglądy na temat roli państwa w gospodarce. Idea państwa jako „nocnego stróża” w świetle doświadczeń krajów rozwiniętych została zweryfikowana negatywnie. Okazuje się, że państwo powinno nie tylko dbać o porządek prawny, ale także być koordynatorem działań w sferze ekonomiczno-społecznej. Nie chodzi tu o zastępowanie mechanizmu rynkowego, ale o jego uzupełnienie. W świetle wcześniej przedstawionych rozważań można sformułować kilka rekomendacji odnoszących się do ograniczenia w przyszłości powstania podobnych kryzysów, jak również zaproponowania alternatywnej wizji rozwoju społeczno-gospodarczego.

Jednym z czynników ostatniego kryzysu globalnego jest oderwanie rynków finansowych od sfery realnej. Stąd dla urealnienia obszaru finansowego warte rozważenia byłoby dalszy wzrost regulacji i nadzoru rynków finansowych, w tym banków jak i funduszy hedgingowych. Nie bez znaczenia wydaje się także nałożenie obowiązku publikowania informacji przez banki o ryzyku finansowym, a także poprawienie transparentności ich funkcjonowania (przynajmniej dla interesariuszy), czy zarządzania płynnością. Pod większą kontrolą powinny być także podmioty quasi bankowe<sup>9</sup>.

Kolejnym czynnikiem ograniczającym kreację pieniądza w systemie globalnym mogłoby być zwiększenie restrykcyjności dla funkcjonowania rynku instrumentów pochodnych w tym dla możliwości zawierania tzw. pozycji krótkich na rynkach finansowych (zarabianie na spadku cen aktywów finansowych), sekurytyzacji opartej na zamianie wierzytelności na papiery wartościowe pokryte długiem (z reguły hipoteką) oraz tworzenia tzw. instrumentów pochodnych od pochodnych. Pozwoliłoby to na zwiększenie stabilności systemów bankowych, przy jednoczesnym większym urealnieniu obiegu pieniężnego. Paradoksalnie zwiększenie znaczenia pieniądza bezgotówkowego, które ogranicza koszty transakcyjne i ułatwia obrót gospodarczy jest jednym z elementów niestabilności systemów finansowych. Stąd do rozważenia pozostaje dokonanie globalnego porozumienia pomiędzy największymi bankami centralnymi na świecie dla ustalenia minimalnej stopy rezerw obowiązkowych (ale na wyższym poziomie niż ma to przeciętnie miejsce obecnie), przy jednoczesnym zahamowaniu spadku udziału bazy monetarnej (pieniądza realnego) w obiegu pieniężnym. Pozwoliłoby to na zwiększenie stabilności systemów bankowych, przy jednoczesnym większym urealnieniu obiegu pieniężnego. Realizacja tych postulatów w kontekście silnego wpływu lobby finansowego na

<sup>8</sup> W tym rozdziale artykułu wykorzystano w części opracowanie będące podstawą referatu wygłoszonego podczas międzynarodowej konferencji naukowej ”Etyka i ekonomia w świetle nauczania Benedykta XVI”. Tytuł referatu: *Globalny kryzys gospodarczy, spojrzenie ekonomiczne i nie tylko*, Bydgoszcz, czerwiec 2012.

<sup>9</sup> Por. A. Janc, *Instytucje i rynki finansowe w okresie kryzysów i po kryzysie – poszukiwanie rozwiązań systemowych*, [w:] A. Grzelak (red), K. Pająk, (red), *Nowe trendy w metodologii nauk ekonomicznych*, Tom 1, Wyd. UEP Poznań, Poznań 2010, s. 144.

obecnym etapie rozwoju gospodarczego świata nie wydaje się łatwa do realizacji. Z drugiej natomiast strony, interesującą alternatywą jest bankowość bezodsetkowa, która w praktyce realizowana jest przez banki islamskie. W tym przypadku ma miejsce rezygnacja z oprocentowania i odsetek, a źródłem zysku jest udział w zyskach z produkcji dóbr i usług. Pieniądze inwestowane są więc bezpośrednio w gospodarkę realną. Warto tutaj dodać, że finansowanie inwestycji realizowane jest tylko dla przedsięwzięć etycznych moralnie, zgodnych z zasadami Koranu. W tym przypadku kapitały banku służą w większym zakresie dobru wspólnemu, zarządzane są zgodnie z zasadą pomocniczości.

Istotnym elementem budowy nowego porządku ekonomicznego jest przeciwdziałanie nadmiernej koncentracji podmiotów w sferze finansów. Może to być realizowane na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym (np. na poziomie unijnym) poprzez skuteczniejsze działanie urzędów antymonopolowych. Obecne tendencje sprowadzające się do oligopolizacji tej sfery przyczyniają się do uspołecznienia strat i częściowego upaństwowienia banków. W tym przypadku podatnicy poprzez budżet finansują pomoc budżetową dla przedsiębiorstw, podczas gdy w okresie dobrej koniunktury prywatyzowane. Daje to przyzwolenie na tzw. moral hazard. Sprawą kluczową jest, aby nadzór nad środkami publicznymi był sprawny, transparentny szczególnie w tych obszarach, gdzie można być beneficjentem inwestowania publicznych pieniędzy, co dotyczy nie tylko funduszy emerytalnych i inwestycyjnych, ale także banków. Odnosi się to do zasady „*too big to fail*”. Działania w tym obszarze powinny być wsparte ustanowieniem ograniczeń dla działalności inwestycyjnej banków w sferze rynków finansowych. W konsekwencji można byłoby oczekiwać osłabienia ryzyka generowanego przez działalność inwestycyjną banków i w większym zakresie urealnić ryzyko prowadzonej działalności gospodarczej. Pozytywnie ocenić należy funkcjonowanie od 2011 roku Europejskiego Systemu Nadzoru Finansowego,<sup>10</sup> który powinien przyczynić się do większej stabilności systemu finansowego w Europie. Podobnie zresztą jak przygotowywana kolejna Umowa kapitałowa w ramach Bazylea III<sup>11</sup>. W tym przypadku istnieje jednak ryzyko, że przewidywanemu zwiększonemu wymogowi udziału kapitałów własnych banków towarzyszyć będzie ograniczenie działalności kredytowej. Nie bez znaczenia również jest ujednoclenie w wymiarze międzynarodowym zasad wyceny ryzyka w sektorze finansów oraz wartości przedsiębiorstw, ich składników. W przypadku tego drugiego chodzi o szersze wykorzystanie tzw. wartości godziwej, czyli ustalenia wartości aktywów na podstawie kwoty, za jaką dany składnik majątku mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane, na warunkach transakcji w tzw. normalnych wa-

<sup>10</sup> W. Przybylska-Kapuścińska, *Refleksje nad nowymi trendami w przestrzeni monetarnej*, [w:] K. Pająk (red.), J. Tomidajewicz (red.), *Kryzys ekonomiczny, a przestrzenny i funkcjonalny wymiar polityki gospodarczej*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2011, s. 88

<sup>11</sup> Druga wersja powstałej w 1998 roku umowy kapitałowej odnoszącej się do rekomendacji w zakresie zarządzania ryzykiem finansowym przez banki. Opracowana została przez Bazylejski Komitet Nadzoru Finansowego. Członkami tego Komitetu są przedstawiciele największych banków centralnych na świecie.

runkach rynkowych. Jednocześnie sposób wynagradzania kadry zarządzającej akcjami w zamian za wysoką rentowność spółek sprzyjał „upiększaniu” wyników ekonomicznych i kreatywnej księgowości. Stąd zasadnym wydaje się ograniczenie takiej metody wynagradzania menagerów<sup>12</sup>.

Interesujący w kontekście omawianych zjawisk kryzysowych, wydaje się pomysł G. Akerlofa<sup>13</sup> odnośnie wprowadzenia regulacji prawnych, które zapobiegłyby upadłości przedsiębiorstw, mających dodatni wynik finansowy, ale nie mogących funkcjonować z uwagi na trudności w płynności związane z zadłużeniem bankowym lub stratami na instrumentach pochodnych. Umożliwiłoby to przyspieszenie procesów układowych, których celem powinno być zmniejszenie stopnia zlewarowania przedsiębiorstw (zamiana proporcji kapitału w postaci długu do własności akcyjnej). Tak więc dług zostałby zamieniony częściowo na akcje, które objęliby wierzyciele, np. banki. W ten sposób można by zapobiec upadkowi wielu przedsiębiorstw i poprawie sytuacji na rynku pracy. Uchroniłoby to także przed ryzykiem upadłości w obsłudze długów tych podmiotów, które ten problem mogą odczuwać dopiero za jakiś czas.

Należy także dążyć do wsparcia dla rozwoju mikroprzedsiębiorstw oraz idei spółdzielni, w tym społecznych. Większe znaczenie spółdzielni w gospodarce miałyby szansę także na zwiększenie transparentności kapitału. Nie do przecenienia jest również wykorzystanie idei Muhammada Yunusa (laureata pokojowej Nagrody Nobla w 2006 roku) i doświadczeń funkcjonowania Grameen Banku w zakresie mikrokredytów dla osób mniej zamożnych. Jak wskazują dotychczasowe doświadczenia działania w tym obszarze umożliwiły tworzenie form samozatrudnienia, kształtowanie postaw przedsiębiorczych, jak i „wyjście” z kręgu ubóstwa. Szczególnie istotne wydaje się tu także promocja własności i własnej przedsiębiorczości.

Istniejące możliwości kreowania kosztów, także związane z transferem zysków do obszarów o niższym opodatkowaniu, sprawiają, że przedsiębiorstwa o znacznych obrotach są niejednokrotnie przez wiele lat nierentowne. W konsekwencji podmioty te, jak i ich właściciele nie partycypują w tworzeniu społecznego dobrobytu kraju. Dlatego wdrożenie propozycji zastąpienia podatku CIT progresywnym podatkiem od obrotu w celu zwiększenia wydajności podatkowej zwłaszcza w przypadku dużych podmiotów gospodarczych miałyby szansę na ograniczenie transferu zysków za granicę.

Kryzys gospodarczy szczególnie dotyka rodziny mniej zamożne, wielodzietne w związku ze wzrostem bezrobocia. Dlatego wsparcie (ulgi podatkowe, zasiłki) dla rodzin wielodzietnych połączone z systemem subsydiowania kosztów utrzymania mieszkania oraz wydatków związanych z edukacją powinno być w szerszym

---

<sup>12</sup> Por. E. Mączyńska, *Ewolucja modeli ustroju gospodarczego*, [w:] J. Kotowicz-Jawor (red.), *Gospodarka rynkowa wobec nowych wyzwań. Polska i Rosja*, Wyd. Key Text, Warszawa 2012, s. 153–157.

<sup>13</sup> G. Akerlof, R. Shiller, *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why it Matters for Global Capitalism?*, Princeton University Press, Princeton 2009.

zakresie stosowane przez państwo. Ojcowie Soboru Watykańskiego II dokonali syntezy wcześniejszych wypowiedzi Kościoła w sprawie tzw. słusznej płacy, co zostało zawarte w konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes*<sup>14</sup>: „...*należy tak wynagradzać pracę, aby dawała człowiekowi środki na zapewnienie sobie i rodzinie godnego stanu materialnego, społecznego, kulturalnego i duchowego stosownie do wykonywanych przez każdego zajęć, wydajności pracy, a także zależnie od warunków zakładu pracy i z uwzględnieniem dobra wspólnego*”. W tym przypadku chodzi także o takie ukształtowanie poziomu płacy minimalnej, który z jednej strony zniechęcałby skutecznie do alternatywy w postaci uzyskania zasiłku dla bezrobotnych, a z drugiej nie stanowiłoby istotnych barier dla rozwoju przedsiębiorczości. Wartym upowszechnienia w kontekście dostosowań do warunków kryzysowych jest koncepcja ubezpieczenia od bezrobocia. Umożliwiłoby to ograniczenie ryzyka dla osób zadłużonych. W ten sposób zaciągnięty kredyt na zakup mieszkania, samochodu, czy budowę domu nie zostałby przejęty na poczet zadłużenia. W tym miejscu pojawia się problematyczne zagadnienie dotyczące roli państwa w gospodarce i społeczeństwie. Zarówno zbyt niskie, jak i wysokie znaczenie nie jest zjawiskiem pożądanym. Dotychczasowe doświadczenia wskazują na to, że potrzeby gospodarki i społeczeństwa w zakresie kształtowania przez państwo ładu społeczno-ekonomicznego są wyższe w krajach rozwijających się. Problem ten wydaje się złożony i wykraczający poza ramy tematyczne niniejszego artykułu.

#### 4. PODSUMOWANIE

Globalizacja wymaga światowej władzy politycznej, reformy międzynarodowych struktur finansowych, ekonomicznych itp., a przede wszystkim, ludzi prawych i fachowców, którzy realizują swoją misję dla dobra wspólnego. We współczesnym świecie również nie do przecenienia jest wiedza i rola edukacji, szczególnie w procesie uczenia obywatelskich postaw, świadomości praw i obowiązków, poczucia własnej wartości a przede wszystkim poszukiwania prawdy o nas samych.

W encyklice *Caritas in veritate* Benedykt XVI już w tytule przedstawia tezę o integralnym rozwoju ludzkim, w miłości i prawdzie. Jak dalej mówi, „prawdy trzeba szukać, znajdować ją i wyrażać w «ekonomii» miłości, a miłość z kolei musi być pojmowana, uwierzytelniana i wprowadzana w życie w świetle prawdy”<sup>15</sup>, bowiem tylko w prawdzie miłość jest autentyczna i jest wyrazem człowieczeństwa. Nauka społeczna Kościoła zatem głosi „miłość w prawdzie” w rzeczywistości społecznej. Rozwój i dobrobyt społeczno-gospodarczy, oparty na sprawiedliwości i dobru wspólnym jest jedyną drogą uwzględniającą prawo każdego człowieka do godnego życia, które uwzględnia pojmowanie osoby

<sup>14</sup> Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska „Gaudium et spes”*, nr 67, Watykan 1965.

<sup>15</sup> Benedykt XVI, Enc. *Caritas in veritate*, 71, Watykan 2009.

we wszystkich jej wymiarach i pozwala realizować jej autentyczny rozwój. Dlaczego zatem, mimo osiągniętego postępu cywilizacyjnego, dostępności do zasobów naturalnych, ludzkość staje ciągle przed tymi samymi problemami? Dlaczego dochodzi do kataklizmów wywołanych ludzką ręką, dlaczego nadal trwa «skandal niewiarygodnych nierówności»<sup>16</sup>? Benedykt XVI w *Caritas in veritate* podkreśla, że bez zaufania i miłości do prawdy, nie ma świadomości i odpowiedzialności społecznej, a zachowania społeczne są dyktowane przez prywatne interesy i logikę władzy, co prowadzi do podziałów w społeczeństwie. W szczególności w procesie globalizacji innego wymiaru nabiera obecny kryzys gospodarczy. Słuszna zatem wydaje się rada Ojca Św., że mimo niepokoju, powinniśmy z „realizmem, ufnością i nadzieją wziąć na siebie odpowiedzialność, jakiej od nas wymaga sytuacja świata, potrzebującego głębokiej odnowy kulturowej i odkrycia zasadniczych wartości, na których można budować lepszą przyszłość”. Warto również pamiętać, że rozwój gospodarczy narodów związany jest ściśle z rozwojem każdego pojedynczego człowieka. A więc przyszłość naprawdę zależy od nas, mamy prawo do godnego życia w poszanowaniu naszych praw, wolności i pokoju. To od nas zależy, co każdy z nas uczyni w tej materii, kiedy nie będziemy oglądać się na innych i mówić, że my nic nie znaczymy lub niewiele możemy zrobić. Zapewne uda nam się więcej osiągnąć, rozwijając braterską współpracę, stosując zasadę solidarności i pomocniczości<sup>17</sup>, a także, co podkreśla Benedykt XVI, aby kooperacja w rozwoju miała nie tylko wymiar ekonomiczny, ale była okazją do spotkania kultur i ludzi, prowadząc do dialogu kulturowego, religijnego i politycznego. Galizacja wymaga światowej władzy politycznej, reformy międzynarodowych struktur finansowych, ekonomicznych itp., a przede wszystkim, ludzi prawych i fachowców, którzy realizują swoją misję dla dobra wspólnego.

Współczesny kryzys zmusza do refleksji nad rolą państwa oraz banków w gospodarce. Chodzi o to, że znaczenie państwa w gospodarce nie powinno być sprowadzane wyłącznie do „nocnego stróża”. Rynki nie mogą być pozostawione same sobie<sup>18</sup>, lecz powinny być koordynowane (lecz nie zastępowane) w celu neutralizacji zawodności rynkowych. Rosnąca jednak złożoność procesów gospodarowania, wynikająca również z globalizacji światowej gospodarki wymaga stosowania coraz bardziej wyrafinowanych systemów regulacji<sup>19</sup>. Wypada zgodzić się ze stwierdzeniem F. Fukuyamy<sup>20</sup> iż słabe państwo stanowi dobrą pożywkę dla terroryzmu i innych globalnych zagrożeń. Rekcja na kryzys ze strony wielu

<sup>16</sup> Paweł VI, Enc. *Populorum progressio*, 9: l.c., Watykan 1967, 261–262.

<sup>17</sup> Benedykt XVI, Enc. *Caritas in veritate*, 71, Watykan 2009.

<sup>18</sup> Por. I. Bludnik, *Kryzys finansowy – (nie)racjonalna reakcja rynku*, „Zeszyty Naukowe UE w Poznaniu” 2011, nr 190.

<sup>19</sup> J. Wilkin, *W poszukiwaniu odpowiedniej roli państwa w gospodarce*, [w:] J. Kotowicz-Jawor (red.), *Gospodarka rynkowa wobec nowych wyzwań. Polska i Rosja*, Wyd. Key Text, Warszawa 2012, s. 72.

<sup>20</sup> F. Fukuyama, *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI w.*, Rebis, Poznań 2005.

państw i uruchomienie na znaczną skalę programów interwencyjnych potwierdziły wątpliwości co do niezawodności mechanizmu rynkowego w gospodarce.

Wydaje się także iż zachodzi konieczność uwzględnienia racjonalności globalnej w procesach ekonomiczno-społecznych. Chodzi tu o większą odpowiedzialność za losy społeczeństw krajów zamożnych, za rozwój pozostałych części świata. Można to byłoby zrealizować poprzez większe otwarcie rynków zbytu na produkty z tych krajów, zwiększenie pomocy (także technologicznej) przy ograniczeniu wydatków na zbrojenia. Brak jakichkolwiek działań w tym zakresie może nawet prowadzić do zwielokrotnionych kosztów ponoszonych przez społeczeństwa bogatsze w związku ze wzrostem terroryzmu, czy kosztów uchodźstwa. Potrzebne są również bardziej wyraźne zmiany w podejściu do kwestii regulacji rynków finansowych, kreacji pieniądza, społecznej odpowiedzialności biznesu, czy nawet przewartościowania w zakresie paradygmatu wzrostu gospodarczego, na rzecz rozwoju zrównoważonego. Pytaniem otwartym pozostaje, czy kryzys został właściwie wykorzystany do zmian systemu instytucjonalnego, czy też był jeszcze zbyt mało głęboki i w związku z tym zabrakło większej determinacji, co do zasięgu modyfikacji.

## BIBLIOGRAFIA

- Akerlof G., Shiller R., *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why it Matters for Global Capitalism?*, Princeton University Press, Princeton 2009.
- Benedykt XVI, Enc. *Caritas in veritate*, 71, Watykan 2009.
- Bernanke B., *Speech at the National Community Reinvestment Coalition Annual Meeting*, Washington, March 14, 2008, <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke2008034a.htm>
- Bludnik I., *Kryzys finansowy – (nie)racjonalna reakcja rynku*, „Zeszyty Naukowe UE w Poznaniu” 2011, nr 190.
- Dymarski W., *Czy głęboki kryzys ekonomiczny UE był nieuchronny? Krytyka polityki ekonomicznej Unii Europejskiej*, [w:] Pająk K. (red.) i in., *Szkice o współczesnej polityce gospodarczej*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2012.
- Fukuyama F., *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI w.*, Rebis, Poznań 2005.
- Janc A., *Instytucje i rynki finansowe w okresie kryzysów i po kryzysie – poszukiwanie rozwiązań systemowych*, [w:] Grzelak A. (red), K. Pająk (red), *Nowe trendy w metodologii nauk ekonomicznych*, Tom 1, Wyd. UEP Poznań, Poznań 2010.
- Kukliński A., *Polonia Quo Vadis?*, „Biuletyn Ekonomiczny PTE” 2010, nr 1.
- Mączyńska E., *Ewolucja modeli ustroju gospodarczego*, [w:] Kotowicz-Jawor J. (red.), *Gospodarka rynkowa wobec nowych wyzwań. Polska i Rosja*, Wyd. Key Text, Warszawa 2012.
- Paweł VI, Enc. *Populorum progressio*, 9: l.c., Watykan 1967.
- Przybylska-Kapuścińska W., *Refleksje nad nowymi trendami w przestrzeni monetarnej*, [w:] Pająk K. (red.), J. Tomidajewicz (red.), *Kryzys ekonomiczny, a przestrzenny i funkcjonalny wymiar polityki gospodarczej*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2011.

- Roubini N., Mihm S., *Ekonomia kryzysu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska „Gaudium et spes”*, nr 67, Watykan 1965.
- Soros G., *Nowy paradygmat rynków finansowych. Kryzys kredytowy 2008 i co to oznacza*, Wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2008.
- Wilkin J., *W poszukiwaniu odpowiedniej roli państwa w gospodarce*, [w:] Kotowicz-Jawor J. (red.), *Gospodarka rynkowa wobec nowych wyzwań*. Polska i Rosja, Wyd. Key Text, Warszawa 2012.
- *World Economic Outlook*, m [sss.imf.org/external](http://sss.imf.org/external), January 2009.

## **ECONOMIC CRISIS – SOURCES AND PROPOSALS OF COUNTERACTION**

**Summary:** The main aim of the article is recognition causes of present economic crisis (begun in 2007 year) as well as the proposing of acting limit the risk of appearing the similar events in a future. The temporary range of investigations concerns on last years (since 2007). One has stated that present crisis forces to reflection on part of state as well as banks in economy. It goes here about this, that their meaning in economy should not be imported exclusively to “night porter”. The reaction on crisis from many states and starting on considerable scale of interventionist programmers confirm doubts about market failures. It seems also that there is necessity of regard global rationality in economic-social processes. There is need also more clear changes in approach to matter of control of financial markets, the creation of money, social responsibility of business.

**Key words:** economic crisis, financial markets, economy

*Ks. mgr Mariusz Bigiel SJ*  
*Dr Helena Czakowska, prof. nadzw. KPSW*  
*Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy*  
*Dr hab. Aleksander Grzelak, prof. nadzw. KPSW*  
*Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy*  
*[h.czakowska@kpsw.edu.pl](mailto:h.czakowska@kpsw.edu.pl), [a.grzelak@kpsw.edu.pl](mailto:a.grzelak@kpsw.edu.pl)*